



Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Ondokuz Mayıs University Review of the Faculty of Divinity

e-ISSN: 2587-1854, OMUİFD Aralık 2023, 55: 539-554



Arapça Soru Üslûbu ve Cevap Cümlelerinde Kullanılan “بلى” Belâ Kelimesinin Türkçeye Çevirisi Problemi

Interrogative Sentences in Arabic and the Problem
of Translation of the Word “بلى” Used in Answer
Sentences into Turkish

Dr. Öğr. Üyesi Ebuzer SARP¹

¹Süleyman Demirel Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Isparta
• abuzersarp@sdu.edu.tr • ORCID > 0000-0003-3129-1093

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü/Article Types: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 01 Eylül/September 2023

Kabul Tarihi/Accepted: 22 Kasım/November 2023

Yıl/Year: 2023 | **Sayı – Issue:** 55 | **Sayfa/Pages:** 539-554

Atıf/Cite as: Sarp, E. "Arapça Soru Üslûbu ve Cevap Cümlelerinde Kullanılan “بلى” Belâ Kelimesinin Türkçeye Çevirisi Problemi" Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 55, Aralık 2023: 539-554.

ARAPÇA SORU ÜSLÛBU VE CEVAP CÜMLELERİNDE KULLANILAN “بلى” BELÂ KELİMESİNİN TÜRKÇEYE ÇEVİRİSİ PROBLEMİ

ÖZ

Soru cümleleri, bir yanıt almak amacıyla muhataba yöneltilen söz biçimleridir. Konuşmacı, bu cümleler aracılığı ile bir şey öğrenmek hedefindedir. Her dilin kendi yapısı gereği bu cümleler farklı formlarda kullanılmaktadır. Arapçada da farklı soru cümle türleri bulunmaktadır; olumlu soru cümlesi, tercih belirten soru cümlesi ve olumsuz soru cümlesi gibi. Bu cümle türleri Arap dilindeki en temel soru cümleleridir.

Bu çalışma söz konusu soru cümlesi türlerinden olumsuz soru cümlelerine verilen cevapları incelemektedir. Bu çalışmanın amacı cevap ifadelerinde kullanılan “بلى” belâ kelimesine atfedilen Türkçe çevirilerin hatalı olduğunu ortaya koymaktır. Bunu yaparken klasik sözlüklerden, temel ve modern nahiv kaynaklarından yararlanarak hem بلى'nin anlamı ve kullanım alanı tespit edilecek hem de bu kelimenin Türkçe karşılığı belirlenecektir. Çalışma özellikle Türkçe mealler üzerine odaklanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belâgatı, Cümle, Olumsuz Soru, Cevap Cümlesi, Belâ.



INTERROGATIVE SENTENCES IN ARABIC AND THE PROBLEM OF TRANSLATION OF THE WORD “بلى” USED IN ANSWER SENTENCES INTO TURKISH

ABSTRACT

Question sentences are forms of speech addressed to the interlocutor in order to get an answer. The speaker aims to learn something through these sentences. Due to the structure of each language, these sentences are used in different forms. There are different types of interrogative sentences in Arabic, such as the affirmative interrogative sentence, the interrogative sentence indicating preference, and the negative interrogative sentence. These are the most basic types of interrogative sentences in Arabic.

This study examines the answers given to negative interrogative sentences among these types of interrogative sentences. The aim of this study is to reveal that

the Turkish translations attributed to the word “بلى” used in these response expressions are erroneous. In doing so, by making use of classical dictionaries, basic and modern grammatical sources, both the meaning and usage of بلى will be determined and the Turkish equivalent of this word will be determined. The study focuses especially on Turkish translations.

Key Words: Arabic Language and Rhetoric, Sentence, Interrogative, Answer Sentence, The Particle of Bala.



Giriş

Bir şey öğrenmek, bir açıklama istemek, bir kuşkuyu gidermek için yanıt beklenerek kurulan söz biçimine soru cümlesi denir.^[1] Bu cümleler ile muhataptan bir cevap istenmektedir. Dolayısıyla eğer bu cümleler soru anlamı dışında başka bir amaç için kurulmadıysa^[2] zorunlu olarak bir cevaba ihtiyaç duyar. Arap dilinde kullanılan اسْتَفْهَمَ fiilinin morfolojik yapısı da “anlamak” ve “istemek” anlamlarını birlikte ihtiva etmektedir.^[3] Dolayısıyla soru biçimindeki dilsel ifadelerin öğrenme ve anlama amacına sahip olduğu anlaşılmaktadır. Arap dilinde temel olarak soru cümlesi oluşturmak için ا (hemze) ve هل (hel) edatları kullanılmaktadır. Bu edatlar isim veya fiil cümlesinin başına getirilmek suretiyle soru cümlesi oluşturulur. Mesela; أَشْرَبَ زَيْدٌ الْقَهْوَةَ شَرِبَ زَيْدٌ (Zeyd, kahveyi içti.) cümlesinin soru şekli أَشْرَبَ زَيْدٌ الْقَهْوَةَ؟ (Zeyd, kahveyi içti mi?) cümlesi veya هل شَرِبَ زَيْدٌ الْقَهْوَةَ؟ (Zeyd, kahveyi içti mi?) cümlesidir.

Arap dilinde temel soru cümleleri üç kısma ayrılmaktadır: olumlu soru cümleleri, tercih belirten soru cümleleri ve olumsuz soru cümleleri. Olumlu soru cümleleri ا ve هل edatları ile oluşturulur. Bu tür soru cümlelerine cevap verilirken soru cümlesindeki yargıyı onaylanmak (tasdik) için نَعَم (neam) kelimesi reddetmek içinse لا (lâ) edatı kullanılmaktadır.

[1] Tahir Nejla Gencan, *Dilbilgisi* (Ankara: Tek Ağaç Eylül Yayıncılık, 2007), 122; Haydar Ediskun, *Türk Dilbilgisi* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1999), 373.

[2] Soru cümleleri emir, nehiy, nefiy, takrir, teşvik, tahkir, taaccüp gibi birçok farklı amaçla kullanılmaktadır. Bk. Ahmed el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâga* (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, ts.), 83-84; Bu çalışmada kullanılan “soru cümlesi” ifadelerinin tamamının kuruluş amacı sadece “soru” dur ve karşılığında bir cevap beklenmektedir. Farklı amaçla kurulmuş ve bir cevaba ihtiyaç duymayan cümleler çalışmanın içeriğine dahil değildir.

[3] Muhammed Muhammed Ebû Musa, *Delâletü't-terâkib* (Kahire: Mektebetü Vehbe, 1987), 203.

Doktor, hastayı muayene etti mi?	هل فحص الطبيب المريض؟	Soru cümlesi
Evet, doktor hastayı muayene etti.	نعم، فحص الطبيب المريض	Onaylama ifade eden cevap cümlesi
Hayır, doktor hastayı muayene etmedi.	لا، لم يفحص الطبيب المريض	Reddetme ifade eden cevap cümlesi

İkinci tür soru cümleleri ise muhatabın tercihini ortaya koymak amacıyla kullanılmaktadır. Bu cümlelerde لا-نعم (evet-hayır) kelimeleri ile cevap vermek mümkün değildir. Bu cümlelerin başında ا (hemze) ve devamında أم kullanılmaktadır. Muhatap, soru cümlesinde kendisine sorulan en az iki unsurdan birisini tercih etmek durumundadır.^[4]

Kahve mi yoksa meyve suyu mu içeceksin/içersin?	أألفهوه تشرب أم العصير؟	Soru cümlesi
Kahve içeceğim.	أشرب الفهوه	1.Tercih
Meyve suyu içeceğim.	أشرب العصير	1.Tercih

Üçüncü tür soru cümleleri yani olumsuz soru cümleleri ise soru edatı olan ا (hemze) ile nefiy (olumsuzluk) edatlarından birinin birlikte kullanılması ile oluşturulur. Bu edatlar ما – ليس – لا – أن – لم – gibi kelimelerden herhangi birisi olabilir. Türkçeye “değil mi, değil miydi, olmadı mı, olmaz mı, olmuyor mu, olmayacak mı” şeklinde çevrilebilir. Bu tür soru cümlelerinin başında هل kullanılmaz ve bu cümlelere لا edatı ile cevap verilemez. Çünkü لا edatı, olumlu durumu olumsuzla çevirmek için yani nefiyi ispat için kullanılır. Nefiyi nefyetmek için yani olumsuzluğu reddetmek için kullanılmaz.^[5] Bu tür soru cümlelerindeki hükmü onaylamak için نعم kelimesi,^[6] reddetmek için بلى kelimesi kullanılmaktadır.

[4] İbn Uşûr, *el-Usûl fi'n-nahv*. thk. Muhammed Osman (Kahire: Mektebetü's-Sekâfe ed-Dîniyye, 2009), 1/443.

[5] Muhibbuddin Nâzirulceyş, *Şerhu't-Teshîl li'bni Mâlik*. thk. Muhammed el-İzâzî (Beyrut: Dârul-Kütübî'l-İlmiyye, 2018), 6/34.

[6] نعم kelimesinin olumsuz soru cümlelerine verilen cevaplarda onaylama anlamı için kullanıldığını Sîbeveyhî'nin (ö. 180/796) sıfat konusu ile ilgili bazı sorulara verdiği cevaplardan anlamak mümkündür. Bk. Sîbeveyhî Amr b. Osmân b. Kanber el-Hârisî, *el-Kitâb*. thk. Abdusselam Muhammed Harun (Kahire: Mektebetü Hanci, 1988), 2/19.

أَمْ تَنْزُرُ آبَاكَ فِي الْأَسْبُوعِ الْمَاضِي؟	Soru cümlesi
نعم، لم أزرُ أبي	Onaylama
بلى، زرتُ أبي	Reddetme

Yukarıdaki cümlelerin Türkçe çevirisi verilmeden önce bu tür soru cümlelerine verilen cevaplarda بلى nin Türkçe çevirisi ile ilgili örnekler incelenecek ve çevirilerdeki hatalara vurgu yapılacaktır. Çalışmanın sonunda ise doğru çeviriye dair bir tespit paylaşılacaktır.

1. بلى NİN SÖZLÜK VE TERİMSSEL ANLAMI

Bu kısımda, klasik Arapça sözlüklerde بلى ile ilgili verilen anlamlar incelenecek ve bu kelimenin kullanım amacı tespit edilmeye çalışılacaktır.

Halil b. Ahmed (ö. 175/791) bu kelime ile ilgili “İçerisinde nefiy edatı bulunan soru cümlesinin cevabıdır”^[7] şeklinde kısa bir tanım yapmaktadır. Onun aksine İbn Manzûr’un (ö. 711/1311) ise, diğer sözlüklerden ve âlimlerden alıntılar yapmak suretiyle bu kelimeye uzun bir pasaj ayırdığı dikkat çekmektedir:

“İçerisinde nefiy harfi bulunan sorunun cevabıdır. Ayrıca inkâr anlamı ihtiva eden soru cümlesinin de cevabıdır. (*Tehzib*’den nakille) بلى inkâr anlamı ile bağlantılı bir durumdur. Çünkü bu harf, inkâr anlamının olumluya dönüşünü ifade etmektedir. Bu harf, بَلْ harfi^[8] yerine kullanılır. بل ise inkar ve red anlamı vermek için kullanılmaktadır. “أخاك بل أباك وما أكرمت ”, “ ما قام أخوك بل أبوك ” cümlelerinde olduğu gibi. Bir kişi diğerine “ ألا تقوم؟ ” diye sorduğunda muhatap “ بلى ” diye cevap verirse aslında “ بل أقوم ” (Bilakis, kalkıyorum.) demek istemektedir. بل edatının sonuna bir elif eklemek suretiyle بلى diye kullanılmasının sebebi mütekellimin konuşmayı bitirdiğini daha düzgün bir şekilde ortaya koymayı amaçlamasından dolayıdır. Zira konuşmanın sonunda بل edatı kullanıldığında konuşmanın devam edeceği beklenmektedir. Kelimenin sonuna elif eklenmesi ile muhatabın zihninde oluşabilecek bu vehim giderilmektedir. “ بلى من كسب سيئة ”^[9] ayetinin devamındaki “ تمسنا النار إلا أياما معدودة وقالوا لن ”

[7] Halil b. Ahmed, *Kitâbu’l-ayn*. thk. Abdulhamid el-Hendavî (Beirut: Dâru’l-Kütübîl-İlmiyye, 2003), 1/164.

[8] Ebu Hayyân el-Endelûsî, بلى ‘nin bu şekilde üç harfli olarak vaz’ edildiğinin ve aslının بل olmadığını ifade etmektedir. Bk. Ebû Hayyân Ali b. Yusuf b. Hayyân el-Endelûsî, *el-Bahrû’l-muhîr fi’t-tefsîr*. thk. Sıdkî Muhammed Cemîl (Beirut: Dâru’l-Fikr, 1999), 1/437.

[9] Bakara Sûresi, 2/80.

“ بل من كسب سيئة ” anlamındadır. Müberred ise بل edatının olumlu veya olumsuz bir sözden sonra geldiğinde ‘istidrak’ manasında kullanıldığını ifade etmektedir. Ona göre بلی edati da olumsuz bir ifadenin olumlu bir cevabından başka bir şey olamaz.”^[10]

İbn Manzûr, bu ifadelerin devamında el-Ferrâ (ö. 207/822) ve İbn Sîde'nin (ö. 458/1066) bu konudaki yorumlarına yer vermektedir. Her iki âlimin de yukarıdaki ifadelerle aynı düzlemde fikirlere sahip olduğu görülmektedir. *Tâcu'l-Arûs*'ta ise bu bilgilere ek olarak es-Sihâh'tan ve Râgıp el-İsfahânî'nin (ö. V./XI. yüzyılın ilk çeyreği) *el-Müfredât*'ından alıntılara yer verilmektedir. *Sihâh*'ta “Olumlama için verilen cevaptır (sana söylenileni olumlu hale getirir). Çünkü o, olumsuzluğu terketmektir.” denilmektedir. Bunun yanı sıra بلی ‘nin isim değil harf olduğu vurgulanmaktadır. el-İsfahânî ise bu harfi “olumsuzluğun reddi” olarak tanımlamakta ve ayetlerden çeşitli örneklerle bu tanımını desteklemektedir. Ek olarak bu harfin olumsuz soruların cevabında نَعْم ‘in ise (olumlu) soruların cevabında kullanıldığına işaret etmektedir.^[11] Vankulu Lügati'nde ise “*Belâ kelimesinin mefâdı terk-i nefiydir.*” ifadesi ile bu kelime tanımlanmaktadır.^[12]

Yukarıda mezkur bütün klasik sözlüklerdeki ifadelerden çok açık şekilde iki sonuç çıkmaktadır: birincisi, بلی ve نَعْم kelimelerinin aynı anlamda ve işlevde olmadığıdır. İkincisi ise soru cümlesindeki olumsuzluk ifade eden hükmün بلی ile reddedilmesidir.

Klasik veya modern nahiv eserleri incelendiğinde de benzer yargılara ulaşmak mümkün olacaktır. Süheylî (ö. 581/1185), نَعْم ile olumlu veya olumsuz bir konuşmanın tasdik edildiğini söylemektedir. Mesela haberi cümle olan الخمر حرامٌ cümlesindeki yargıyı tasdik etme amacıyla نَعْم denilebileceği gibi بلیست الخمر حلالا şeklindeki olumsuz cümleyi tasdik etmek için de نَعْم ile karşılık verilebilmektedir. بلی ise yalnızca nefiy ifade eden bir cümledeki söz konusu olumsuzluğu yok edip hükmü olumluya çevirmek için kullanılabilir. Mesela ليس العسل حلالاً cümlesine بلی ile cevap verildiği takdirde mezkur cümledeki olumsuzluğun ortadan kaldırıldığı ve balın helal olarak kabul edildiği anlaşılmaktadır.^[13]

[10] İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*. thk. Komisyon (Beyrut: Dâru'l-Meârif, ts.), 3/357; Ayrıca bk. Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, *Tehzibu'l-lüga*. thk. İbrahim el-Ebyârî (Kahire: Dâru'l-Kâtibi'l-Arabî, 1967), 15/393-394.

[11] Muhammed Murtaza el-Hüseynî ez-Zebîdî, *Tâcu'l-arûs*. thk. Mustafa Hicâzî (Kuveyt: Müessesetü'l-Kuveyt li't-Takaddüm el-İlmî, 2001), 37/212-213; Ebû Hayyan, “olumsuzluğun reddi” konusuna bir ek yaparak ve بلی'den önceki olumsuzluğun lafızda olabileceği gibi manada da olabileceğini ifade etmektedir. Ebû Hayyan, *el-Bahru'l-muhîr*, 1/437.

[12] Vankulu Mehmed Efendi, *Vankulu Lügati*. haz. Mustafa Koç-Eyyüp Tanrıverdi (İstanbul: Pasifik Ofset, 2015), 2/2409.

[13] Süheylî, olumsuz soru cümlesinin onay alma veya muhatabı azarlama gibi amaçlarla kurulduğu zaman بلی 'nin ikamesi olarak نَعْم in da kullanılabileceğine dair bir bilgi verse de Arapların çoğunluğunun ve Kur'ân'ın bu eğilimde olmadığını vurgulamaktadır. Ebû'l-Kâsım Abdurahmân b. Abdillah es-Süheylî, *Emâli's-Süheylî*. thk. Muhammed İbrahim el-Bennâ (Kahire: Matbaatu's-Saâde, ts.), 44-46.

Batalyevsî (ö. 521/1127) de konuyu verdiği örneklerle açıklığa kavuştur-
maktadır:^[14] “Muhataba ألم أحسن إليك؟ (Sana iyilik yapmadım mı?) dediğinde aslında
؟أتقول إني لم أحسن إليك؟ (Sana iyilik yapmadığımı mı söylüyorsun?) demiş olursun. Mu-
hatap, yaptığın iyiliği doğrulamak ve itiraf etmek isterse نعم ile değil بلى ile cevap
vermelidir. Çünkü نعم ile cevap verdiği için لم أحسن إليك (Evet, sen bana iyilik yap-
madın.) cümlesini kurmuş olacaktır.” Bu ifadelerden de نعم kelimesinin cümledeki
olumsuzluğu tasdik ettiği açıkça anlaşılmaktadır.

İbn Hişâm (ö. 761/1360), بلى'nin olumsuz ifadelerle hâs olduğunu ve bu olum-
suzluğu iptal etmek için kullanıldığını نعم'in ise olumlu-olumsuz yargıyı tasdik
için kullanıldığını vurgulamaktadır.^[15] Radî el-Esterâbâdî (ö. 688/1289'dan son-
ra) ise Şerhu'l-Kâfiye'de نعم'in, istifham edatı ile sorulan hükmün olumlanması,
بلى'nin ise soru cümlesindeki nefyin iptali için kullanıldığını ifade etmektedir.^[16]
Fâdil Sâlih es-Sâmerrâî (d. 1933) de بلى'nin, haberî veya istifhamî cümledeki
olumsuzluğun iptaline mahsus olduğunu açıkça zikretmektedir.^[17] بلى'nin olumlu
ifadelerden sonra kullanılabilmesine dair bazı iddialar olsa da bu kullanımların şaz
olduğu vurgulanmaktadır.^[18]

Modern dönem âlimlerinden Mustafa el-Galâyîni (ö. 1944) de eserinde bu
noktaya dikkat çekmekte ve نعم ile بلى arasında fark bulunduğunu vurgulamaktadır.
Nitekim belâ'nın olumsuz soru cümlesinden sonra gelip onu olumluya çevirdiğini
diğer alimler gibi el-Galâyîni de vurgulamaktadır.^[19]

Bütün bu ifadelerden çok açık bir şekilde anlaşılmaktadır ki نعم olumlu veya
olumsuz bir hükmü onaylamak ve doğrulamak için kullanılmaktadır. Türkçede نعم
ile aynı işleve sahip olan kelime “evet”tir. Türk Dil Kurumu Yayınları'nın neşretti-

[14] Muhammed b. Sîd el-Batalyevsî, *Resâil fi'l-luga*. thk. Velid Muhammed es-Serakibî (Riyad: Mer-
kezü'l-Melik Faysal li'l-Bühûs ve'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye, 2007), 77.

[15] Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullah b. Hişâm el-Ensârî, *Muğni'l-Ilebîb*. thk. Muhammed Muh-
yiddin Abdulhamîd (Beirut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1991), 1/131; Şerhu İbni Âbidîn olarak da bi-
linen Kurretü uyûni'l-ahyâr isimli eserin “İkrâr” bâbında بلى ile نعم arasındaki tasdik-iptal anlamlarına
dair farklara yer verildikten sonra halkın bu farkı bilemeyeceği âlimlerin ise ilmi konularda
bu farka dikkat ettikleri ifade edilmektedir. Bu ifadeden anlaşılmaktadır ki Türkçedeki evet-hayır
kullanımındaki dikkatsizlik Arapçada - نعم بلى - kullanımında da bulunmaktadır. Bk. Muhammed
Alâuddîn Efendî, *Kurretü uyûni'l-ahyâr*. thk. Âdil Ahmed Abdulmevcud-Ali Muhammed Muavved
(Beirut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2011), 12/153.

[16] Radiyyüddîn Muhammed b. el-Hasen el-Esterâbâdî, *Şerhu'r-Radî li Kâfiyeti İbni'l-Hâcib*. thk. Yah-
ya Beşir Mısırî (Riyad: el-İdâretü'l-Âmme li's-Sekâfeti ve'n-Neşr bi'l-Câmia, 1997), 2/1363-1366.

[17] Fâdil Sâlih es-Sâmerrâî, *Meâni'n-nahv* (Amman: Dâru'l-Fikr li't-Tibâa ve'n-Neşr ve't-Tevzi, 2000),
4/275.

[18] Abdülkadir b. Ömer b. Bâyezîd el-Bağdâdî, *Hizânetü'l-edeb*. thk. Abdusselâm Muhammed Harun
(Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1983), 11/211.

[19] Mustafa el-Galâyîni, *Câmi'u'd-dürûsi'l-Arabiyye* (Beirut: Menşûrâtü'l-Mektebeti'l-Asriyye,
1994), 3/255.

ği Türkçe Sözlük'te "evet" kelimesinin tanımı şöyledir:^[20] "Öyledir anlamında kullanılan bir doğrulama ve onaylama sözü, olur, oldu, peki, tamam, ya, belli, ha, he."

نعم ile بلى kelimelerinin işlevleri ve anlamları farklı olduğuna göre her ikisini de Türkçeye "evet" kelimesi ile tercüme etmek mümkün değildir. Dolayısıyla بلى kelimesinin farklı bir kelime ile Türkçeye aktarılması zorunludur. Bu çerçevede بلى ile aynı anlama ve fonksiyona sahip Türkçe kelimenin "hayır" olduğu açıktır.^[21] Zira bu kelime, 'nin sahip olduğu "onamama, onaylamama ve inkar etme" işlevlerine sahiptir. Nitekim Türkçe Sözlük'te "hayır" kelimesi "Yok, öyle değil, olmaz anlamlarında onamama, inkâr bildiren bir söz." şeklinde tanımlanmaktadır.^[22] Bu tanım, بلى ile hayır kelimelerinin açık bir biçimde aynı şekilde kullanılabileceğini göstermektedir. Söz konusu durumu birkaç örnek üzerinden şöyle detaylandırmak mümkündür:

Örnek-1:

Türkçe Çevirisi	Arapça Cümle	
Kahve, sıcak değil mi?	أَلَيْسَتْ الْقَهْوَةُ حَارَّةً؟	Soru Cümlesi
Evet, kahve sıcak değil.	نَعَمْ، الْقَهْوَةُ لَيْسَتْ حَارَّةً.	Onama Cevabı
Hayır, kahve sıcaktır.	بَلَى، الْقَهْوَةُ حَارَّةً.	Reddetme Cevabı

[20] Şükrü Halûk Akalın vd., *Türkçe Sözlük* (Ankara: TDK Yayınları, 2011), 835.

[21] Cevaplama edatları evet ile hayır arasındaki anlam farklılığı açıktır. Ancak Türkçede de özellikle olumsuz soruya verilen cevaplarda bir karmaşa ve kafa karışıklığı söz konusudur. Bir araştırmada "Okula gitmiyor musun?" şeklindeki olumsuz soruya verilen cevaplar şöyledir: Evet, okula gitmiyorum – Hayır, okula gitmiyorum. Bu cevapların her ikisinde de muhatap okula gitmediğini ifade etmektedir. Ancak bu gitmeme durumu hem evet ile hem de hayır ile desteklenmektedir. Bu durum açık bir şekilde iletişimin anlamlı (müfid) ve anlaşılır olması temel ilkelerine aykırıdır. Nitekim araştırmacı da bu karışıklığı hissetmiş olacak ki devamında şu ifadeye yer verir: "Bu gibi sorularda cevap çoğu kez anlaşmada sıkıntı yaratır." Halbuki sıkıntı yaratan cevap değil yanlış kurgulanmış cevaptır. "Okula gitmiyor musun?" sorusuna "Evet, gitmiyorum." veya "Hayır, gidiyorum." şeklinde evet ve hayır doğru kullanılarak cevap verilirse herhangi bir sıkıntı oluşmayacaktır. Ayrıntılı bilgi için bk. Hatice Şahin, "Evet ve Hayır Kelimeleri Üzerine", *Türk Dili*, 593 (2001), 528-535.

[22] Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 1070-1071.

Örnek-2:

Türkçe Çevirisi	Arapça Cümle	
Zeyd dün Kahire'ye gitmedi mi?	أَلَمْ يُسَافِرْ زَيْدٌ إِلَى الْقَاهِرَةِ أَفْسَى؟	Soru Cümlesi
Evet, gitmedi.	نَعَمْ، لَمْ يَسَافِرْ زَيْدٌ إِلَى الْقَاهِرَةِ أَفْسَى.	Onama Cevabı
Hayır, dün Kahire'ye gitti.	بَلَى، سَافَرَ زَيْدٌ إِلَى الْقَاهِرَةِ أَفْسَى.	Reddetme Cevabı

Yukarıdaki örnekler dikkatle incelendiği takdirde بلى kelimesinin “evet” şeklinde Türkçeye çevrilemeyeceği görülecektir. Birinci örnekte kahvenin sıcak olmadığı onaylama işlevine sahip ve “evet” anlamına gelen نعم ile ifade edilmektedir. Ancak kahvenin sıcak olduğunu ortaya koymak isteyen muhatabın da “evet” ile cevap vermesi dilsel anlaşmazlığa ve anlam bulanıklığına (lebs- ليس) sebep olacaktır. Dolayısıyla soru cümlesindeki olumsuzluğu reddeden bir kelimeye yani “hayır”a ihtiyaç duyulmaktadır. Bunun Arapça karşılığı da بلى ’dir. İkinci cümlede ise بلى ’nin “evet” şeklinde tercüme edildiği düşünüldüğünde hem Kahire’ye gitme durumu hem de gitmeme durumu “evet” ile ifade edilecektir ki bu da yine Türkçe çevirilerde karışıklığa yol açmaktadır. Dolayısıyla cümledeki failin gitme eylemini gerçekleştirip gerçekleştirmediği anlaşılacaktır.

Konunun daha iyi anlaşılması için belâ edatının bazı Türkçe meallerdeki çevirilerine bakmanın ve değerlendirme yapmanın faydalı olacağı düşünülmektedir.

2. بلى ’NİN MEALLERDEKİ YANLIŞ ÇEVİRİLERİ

Son yıllarda kaleme alınmış Arapça-Türkçe sözlüklerde ve nahiv/gramer kitaplarında da bu kelimenin yanlış çevirilerinin olduğu kolaylıkla tespit edilebilir. Ancak bu çalışmada yalnızca Türkçe mealler üzerinde durulacaktır.

Kur’ân-ı Kerim’de بلى kelimesi 22 ayette geçmektedir. Bu ayetlerin on birinde بلى kelimesi öncesinde geçen ihbarî cümledeki hükmü nefyetmek için kullanılırken diğer on bir ayette ise olumsuz sorunun cevabı olarak getirilmiştir. Çalışmanın konusu soru cümleleri ile sınırlı olduğu için ikinci kısımdaki on bir ayet dikkate alınmıştır. Ancak bütün bu ayetlerin incelenmesi bu araştırmanın hacminin aşılmasına neden olacaktır. Dolayısıyla olumsuz soru cümlelerini ihtiva eden ayetlerden sadece dört tanesi değerlendirmeye alınacaktır. Bu ayetler sırasıyla En’am Suresi 30, A’raf Suresi 172, Zümer Suresi 71 ve Hadid Suresi 14. ayetlerdir.^[23]

[23] Diğer ayetlerde de meallerin genellikle birbirinin aynısı tercüme yapıldığı görülebilir. Bazı ayetlerdeki بلى çevirilerinde ise bir kafa karışıklığı mevcuttur. Bakara Suresi 260. ayet bu duruma örnek verilebilir. Bk. <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=57&ayet=14> 8 Ağustos 2023.

Örnek-1:

وَلَوْ تَرَىٰ إِذْ وَقَفُوا عَلَىٰ رَبِّهِمْ قَالَ أَلَيْسَ هَذَا بِالْحَقِّ قَالُوا بَلَىٰ وَرَبِّنَا قَالَ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنتُمْ تَكْفُرُونَ

Yeniden dirilmeyi inkar eden kafirlerin Allah'ın huzuruna çıkarıldığı andan bahseden ayette Allah ile kafirler arasındaki konuşmaya yer verilmektedir. Allah, kafirlere yeniden dirilmeyi kastederek “Bu, gerçek değil miymiş/değil mi?” diye buyurmaktadır. Bu ifade olumsuz soru cümlesinin bir örneği konumundadır. Dolayısıyla bu cümledeki hüküm (yeniden dirilmenin olmaması durumu) kafirler tarafından ya kabul edilecek ya da reddedilecektir. Türkçe meallerdeki^[24] kafirlerin cevabı şöyle tercüme edilmiştir:^[25]

Meal İsmi	Ayetin Meali
Diyanet İşleri Meali (Yeni)	Rab'lerinin huzurunda durduruldukları vakit (hâllerini) bir görsen! (Allah) diyecek ki: “Nasıl, şu (dirilmek) gerçek değil miymiş?” Onlar, “ Evet , Rabbimize andolsun ki, gerçekmiş” diyecekler.
Elmalı Meali (Orijinal)	hem görsen onları: rablerinin huzuruna durdukları vakit! nasıl, deyecek; şu gördüğünüz hak değil mi imiş? Evet , rabbimiz hakkı için diyecekler,
Hasan Basri Çantay Meali	Rablerinin huzurunda durduruldukları zaman sen (onları) bir görsen! (O vakit Allah) «Şu (âlem) hak değil miymiş?» demiş, onlar da «Rabbimize andolsun, evet » demişlerdir (diyeceklerdir).
Ömer Nasuhi Bilmen Meali	Ve (onları) görecek olsan Rablerinin huzuruna durduruldukları zaman! Buyuracak ki: «Şu hak değil miymiş?» onlar da: « Evet . Rabbimize and olsun ki» diyecekler.

Yukarıdaki meallerde söz konusu ayetteki **لَب**'nin “evet” olarak tercüme edildiği görülmektedir. Hem de “Rabbimize andolsun/andolsun ki” eklemesi yapılarak. Olumsuz soru cümlesindeki hükmü onaylamak anlamına gelen “evet” kelimesi, kafirlerin “yeniden dirilmenin olmadığını” reddetmesi durumunu yansıtmamakta aksine bu “olumsuz durumu” kabul ettiklerini göstermektedir. Ancak ayetin bağlamı ve içeriği **لَب** kelimesinin “hayır” şeklinde tercüme edilmesi gerektiğini açıkça göstermektedir. Dolayısıyla doğru çeviri şu şekilde olmalıdır:

“Bu, (yeniden dirilme-ahiret alemi) gerçek değil miymiş?”

“Elbette Hayır, Rabbimize and olsun ki (gerçekmiş).”

[24] Türkiye'nin resmi dini müessesesi olmasından dolayı Diyanet'in mealine öncelik verildi. Diğer mezkur isimlerin ise dini ilimlerde otorite kabul edilmesi sebebiyle eserlerine öncelik tanınmıştır.

[25] <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=6&ayet=30> Erişim Tarihi: 8 Ağustos 2023.

Örnek-2:

وَأَذْخَرْنَاكَ مِنْ نَبِيِّ آدَمَ مِنْ طُغُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ أَلَسْتُمْ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَىٰ شَهِدْنَا أَن تَقُولُوا يَوْمَ
الْقِيَامَةِ إِنَّا كُنَّا عَنْ هَذَا غَافِلِينَ

Allah, bu ayette nesilden nesile bütün insanlardan kendi varlığına dair bir inkârda bulunmamaları adına şahitlik almaktadır. Allah'ın insanlar için bir yaratıcının varlığını gösteren deliller yarattığı ve bunu ikrar etmeleri için temsili bir diyalog oluşturduğu anlaşılmaktadır. Allah insanları, kendi aleyhlerine şahit tutmak maksadı ile şu soruyu sormaktadır:^[26] “Ben sizin rabbiniz değil miyim?” İnsanoğlunun cevabı meallerde şöyledir:^[27]

Meal İsmi	Ayetin Meali
Diyanet İşleri Meali (Yeni)	Hani Rabbin (ezelde) Âdemoğullarının sulplerinden zürriyetlerini almış, onları kendilerine karşı şahit tutarak, “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” demişti. Onlar da, “ Evet, şahit olduk (ki Rabbimizsin) ” demişlerdi. Böyle yapmamız kıyamet günü, “Biz bundan habersizdik” demememiz içindir.
Elmalılı Meali (Orijinal)	Hem rabbın: Beni Âdemden, bellerinden zürriyetlerini alıp da onları nefislerine karşı şahid tutarak «rabbınız değilmiyim» diye işhad ettiği vakit, «evet» dediler: «şâhidiz», Kıyamet günü bizim bundan haberimiz yoktu demeyesiniz
Hasan Basri Çantay Meali	Hani Rabbin Âdem oğullarından, onların sırtlarından zürriyetlerini çıkarıp kendilerini nefislerine şahid tutmuş, «Ben sizin Rabbiniz değil miyim?» (demişti). Onlar da: «Evet, (Rabbimizsin), şahid olduk» demişlerdi. (İşte bu şahidlendirme) kıyamet günü «Bizim bundan haberimiz yokdu» demememiz içindi.
Ömer Nasuhi Bilmen Meali	Ve o zaman ki, Rabbin ademoğullarından, onların sırtlarından zürriyetlerini aldı. Ve onları kendi nefisleri üzerine şahit tuttu. «Ben sizin Rabbiniz değil miyim?» dedi, (onlar da) « Evet. Şahidiz» dediler. (Bu da) Kıyamet günü, «Biz bundan muhakkak kîgâfiller idik,» demeyesiniz içindir.

Bu diyalog temsili olarak kabul edilse dahi diyalogun amacı Allah'ın tek rab olduğunun insanlar tarafından ikrar edilmesidir. İkrar sorusu da olumsuz bir soru şeklindedir. Zira cümlede olumsuzluk edatı olan لَيْسَ'nin müfred mütekellim (mütekellim vahde) şekli olan لَيْسَ kullanılmaktadır. Meallerde “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” şeklinde Türkçeye çevrilen bu soru cümlesine “evet” şeklinde cevap vermek ayetteki temsili diyalogun amacının tam zıddını ifade etmektedir ve Rabbin inkarı anlamına gelmektedir. Nitekim İbn Abbâs'ın da bu cevap ile ilgili “Eğer نعم /evet deselerdi küfre girmiş olurlardı” ifadesini kullandığı nakledilmek-

[26] Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an hakâ'iki ğavâmidî't-tenzil ve 'uyûnî'l-ekâvîl fî vucûhi't-te'vîl*. trc. Komisyon (İstanbul: Mega Basım, 2017), 1034.

[27] <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=7&ayet=172> Erişim Tarihi: 09.03.2023

tedir.^[28] İbn Fâris (ö. 395/1004) de burada verilen cevabın “بَلْ أَنْتَ رَبُّنَا” anlamında olduğuna işaret etmektedir.^[29] Dolayısıyla bu diyalogun doğru tercümesi şöyle olmalıdır:

“Ben sizin Rabbiniz değil miyim?”

“Hayır elbette, şahidiz (ki Rabbimizsin.)”

Örnek-3:

وَسِيقَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِلَىٰ جَهَنَّمَ زُمَرًا ۖ حَتَّىٰ إِذَا جَازَوْهَا فَفُتِحَتْ أَبْوَابُهَا وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَا أَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِّنكُمْ يَبْلُغُونَ عَلَيْكُمْ آيَاتِ رَبِّكُمْ وَيُنذِرُونَكُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَٰذَا قَالُوا بَلَىٰ وَلَكِنْ حَقَّتْ كَلِمَةُ الْعَذَابِ عَلَىٰ الْكَافِرِينَ

Bu ayette, ahiret hayatında yeniden dirilmenin meydana gelmesinden sonra inananlara mükafatın ve inanmayanlara ise cezanın verilmesi sonucunda bu grupların cennet ve cehenneme sevk edilmeleri süreci anlatılmaktadır. Cehenneme sevk edilen inkarcılar burada cehennem bekçileri ile bir diyalog içerisine girmişlerdir. Bekçiler, azarlamak amacıyla onlara şu soruyu sormaktadır: “Size içinizden, Rabbinizin âyetlerini size okuyan ve bu gününüze kavuşacağımıza dair sizi uyaran peygamberler gelmedi mi?” Bu soruya kafirlerin cevabı ilgili meallerde şöyledir:^[30]

Meal İsmi	Ayetin Meali
Diyabet İşleri Meali (Yeni)	İnkâr edenler grup grup cehenneme sevk edilirler. Cehenneme vardıklarında oranın kapıları açılır ve cehennem bekçileri onlara şöyle derler: “Size içinizden, Rabbinizin âyetlerini size okuyan ve bu gününüze kavuşacağımıza dair sizi uyaran peygamberler gelmedi mi?” Onlar da, “ Evet geldi ” derler. Fakat inkârcılar hakkında azap sözü gerçekleşmiştir.
Elmalılı Meali (Orijinal)	Ve küfredenler zümre zümre Cehenneme sevk edilmektedir, nihayet ona vardıklarında kapıları açılır ve bekçileri onlara şöyle der: size rabbimizin âyetlerini okur ve sizi bu günün» likasından korkutur Resuller gelmedi mi içinizden sizlere? Evet derler: geldi velâkin kâfirler üzerine «kelime azâb» hakk oldu

[28] İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb*, 1/131.

[29] Ebu'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris, *es-Sâhibî fi fîkhi'l-luga*. nşr. Ahmed Hasan Besec (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997), 103.

[30] <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=39&ayet=71> Erişim Tarihi: 8 Ağustos 2023.

Hasan Basri Çantay Meali	O küfredenler ayrı ayrı zümreler halinde cehenneme sürüldü. Nihayet oraya geldikleri zaman onun kapıları açıldı. (Cehennemin) bekçileri onlara (şöyle) dedi: «Size içinizden Rabbinizin âyetlerini karşınızda okuyacak, sizi bu gününüze kavuşmakla tehdit edecek peygamberler gelmedi mi? Onlar «Evet (geldi)», dedi (ler), fakat azâb kelimesi (biz) kâfirlerin üzerine hak oldu».
Ömer Nasuhi Bilmen Meali	Ve kâfir olanlar, bölük bölük cehenneme sevkedilmişlerdir. Vaktâ ki oraya geldiler, kapıları açılverdi ve onlara bekçileri dedi ki: «Size içinizden Rabbinizin âyetlerini okur ve sizi bugününüze kavuşacağınızla korkutan peygamberler gelmedi mi?» Dediler ki: «Evet.» Fakat azap kelimesi kâfirler üzerine hak oldu.

Ayetteki soru cümlesinin olumsuz yapıda olduğu açıktır. Nitekim muzari fiilin başına لم edatı getirilerek nefîy anlamı cümleye dahil edilmiştir. Bekçilerin sordukları “Size uyarıcı gelmedi mi?” sorusundaki olumsuz yargı olan “uyarıcının gelmemesi” durumu muhataplar tarafından reddedilmelidir. Zira uyarıcıların gelmediğini kabul etmeleri inkarcıları haklı kılacak ve diyalog bekçiler açısından sonuçsuz kalacaktır. Dolayısıyla burada “uyarıcının gelmemesi” durumunu reddeden ve bu olumsuzluğu iptal eden bir kelimeye ihtiyaç vardır. Bu kelime “hayır”dır. el-Ferrâ, بلى kelimesini incelerken yukarıdaki ayete benzer yapıda olan Mülk sûresinin 8 ve 9. ayetlerine atıfta bulunur ve mezkur soru cümlesine “نعم” ile cevap verilemeyeceğini belirtir. İçerisinde inkar/olumsuzluk anlamı olan cümlelere نعم ile cevap vermenin olumsuzluğu ikrar olduğunu vurgular. Nitekim “أما لك مال؟” (Paran yok mu?) şeklindeki soru cümlesine “نعم” ile cevap verildiğinde, bu cevabın “نعم، ما لي مال” (Evet, param yok.) anlamına geleceğini ifade eder.^[31]

Dolayısıyla yukarıdaki ayette doğru Türkçe tercüme şöyle olmalıdır:

“Size içinizden, Rabbinizin âyetlerini size okuyan ve bu gününüze kavuşacağınıza dair sizi uyan peygamberler gelmedi mi?”

“Hayır, (tabii ki geldi).”

Örnek-4:

بِنَادُوهُمْ أَلَمْ نَكُنْ مَعَكُمْ قَالُوا بَلَىٰ وَلَكِنَّكُمْ فَتَنْتُمْ أَنْفُسَكُمْ وَتَرْتَضَوْنَ مَا رَبَّبْتُمْ وَأَنْتُمْ كَالْأَمَّامِيِّ حَتَّىٰ جَاءَ أَمْرُ اللَّهِ وَعَزَّوَجَلَّ
بِاللَّهِ الْعَزَّوَجَلَّ

Hadid 12-14. ayetler ahiret hayatına dair temsili sahnelere yer vermektedir. Bu ayetlerde münafıklar ile Müminlerin ödüllendirilme ve cezalandırılma süreçleri anlatılmaktadır. Müminler erkeği ve kadınıyla tamamen nurlar içerisinde mükafatları olan ebedî cennete gitmekte iken münafıklar onların

[31] Yahya b. Ziyâd el-Ferrâ, *Meâni'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Yusuf Necâti-Muhammed Ali en-Neccâr (Kâhire: Matbaatu Dâri'l-Kütübî'l-Mısriyye, 1955), 1/52.

peşinden gitmeye çalışmaktadır ve onlarla beraber olmak istemektedirler. Ancak münafıklara temenni ettikleri bu fırsat verilmeyecektir. Bunun üzerine münafıklar, dünyada zahiri olarak Müslümanlarla beraber olduklarını hatırlatmak adına şöyle seslenmektedirler: “*Dünyada sizinle beraber değil miydik?*” İlgili meallerde bu soru cümlesinin cevabının tercümesi aşağıdaki gibidir:^[32]

Meal İsmi	Ayetin Meali
Diyanet İşleri Meali (Yeni)	(Münafıklar) mü'minlere şöyle seslenirler: “Biz de (dünyada) sizinle beraber değil miydik?” (Mü'minler de) derler ki: “ Evet , fakat siz kendinizi yaktınız. Başımıza musibetler gelmesini gözlediniz, şüphe ettiniz. Allah'ın emri gelinceye kadar kuruntular sizi aldattı. O çok aldatıcı (şeytan) Allah hakkında da sizi aldattı.”
Elmalılı Meali (Orijinal)	onlara şöyle bağırışrlar: Bizler sizinle beraber değil miydik? Evet , derler: Ve lâkin sizler kendilerinize fitne yaptınız, gözettiniz, işkildendiniz, o kuruntular sizi aldattı, tâ Allahın emri gelinciye kadar, hem sizi Allaha mağrurlandırdı o aldatıcı mağrur
Hasan Basri Çantay Meali	Onlara bağırırklar ki: «Biz sizinle beraber değil mi idik?» Onlar da derler ki: « Evet .. Velâkin siz nefsinizi fitneye düşürdünüz, ve (mü'minler hakkında fenalık) gözettiniz ve sizi bâtlı şeyler gurura düşürdü. Tâ ki, Allah'ın emri geliverdi. Ve sizi şeytan Allah ile aldattı.»
Ömer Nasuhi Bilmen Meali	Onlara bağırırklar ki: «Biz sizinle beraber değil mi idik?» Onlar da derler ki: « Evet .. Velâkin siz nefsinizi fitneye düşürdünüz, ve (mü'minler hakkında fenalık) gözettiniz ve sizi bâtlı şeyler gurura düşürdü. Tâ ki, Allah'ın emri geliverdi. Ve sizi şeytan Allah ile aldattı.»

Olumsuzluk harfi olan لَا edatının kullanıldığı bu ifade açık bir şekilde olumsuz soru cümlesidir. Münafıkların sorusundaki olumsuz hüküm Müminler tarafından reddedilmelidir. Aksi takdirde “Münafıkların dünyada Müminlerle beraber olmama” durumu Müminler tarafından kabul edilecek ve diyalog bitmek zorunda kalacaktır. Zira cevap ifadesinin devamında zikredilen “*Fakat siz kendinizi yaktınız. Başımıza musibetler gelmesini gözlediniz, şüphe ettiniz. Allah'ın emri gelinceye kadar kuruntular sizi aldattı. O çok aldatıcı (şeytan) Allah hakkında da sizi aldattı.*” kısmı geçersizlik kazanacaktır. Çünkü Müminler münafıkların “onlarla beraber olmadığını” kabul ettiklerinde yukarıdaki açıklama cümlelerini kuramaz duruma geleceklerdir. Ancak soru cümlesindeki “beraber olmama” durumunu reddedip münafıkların onlarla birlikte olduğunu onaylarsa yapacakları açıklama anlam kazanmış olacaktır. Dolayısıyla doğru tercüme şöyle olmalıdır:

[32] <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=57&ayet=14> Erişim Tarihi: 8 Ağustos 2023.

“Biz de (dünyada) sizinle beraber değil miydik?”

“Hayır; (tabii ki beraberiniz) ama”

SONUÇ

Klasik veya modern dil kaynakları incelendiğinde بلى ve نعم kelimelerinin arasındaki farkın açık olduğu görülmektedir. Dolayısıyla hem kelimelerin sözlüksel anlamı hem de yukarıdaki örneklerin bağlamsal anlamları بلى'nin “hayır” olarak tercüme edilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Ayetlerdeki mütekellim, muhatap ve söylenme amacı gibi unsurlar kelimenin anlamını kuşkusuz şekilde ortaya koymaktadır. Diğer bir deyişle dil dışı unsur olan bağlam dahi dikkate alındığında بلى kelimesinin tercümesi belirlenmiş olacaktır. Ancak, Türkçedeki evet ve hayır kelimelerinin kullanımında da sorunlar olması doğru tercümeyle ulaşmayı zorlaştırmaktadır. Kullanımdaki problemleri gözden kaçırmadan بلى'yi tercüme ederken olumsuz soru cümlelerine onama amacı ile kurulan cevap tümcelerinde evet, reddetme amacı ile oluşturulan cevaplarda ise hayır kelimesinin kullanılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Akalın, Şükrü Halûk vd. *Türkçe Sözlük*. Ankara: TDK Yayınları, 11. Basım, 2011.
- Alâuddîn Efendî, Muhammed. *Kurretü uyûni'l-ahyâr*. thk. Âdil Ahmed Abdulmevcud-Ali Muhammed Muavved. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2011.
- el-Bağdâdî, Abdülkadir b. Ömer b. Bâyezîdî. *Hizânetü'l-edebe*. 13 Cilt. thk. Abdusselâm Muhammed Harun. Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1983.
- el-Batalıyevsî, Muhammed b. Sîd. *Resâil fi'l-luga*. thk. Velid Muhammed es-Serakîbî. Riyad: Merkezü'l-Melik Faysal li'l-Bühûs ve'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye, 1. Basım, 2007.
- Ebü Hayyân el-Endelüsî, Ali b. Yusuf b. Hayyân. *el-Bahrü'l-muhît fi't-tefsîr*. 10 Cilt. thk. Sıdkî Muhammed Cemîl. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1999.
- Ebü Musa, Muhammed Muhammed. *Delâletü't-terâkib*. Kahire: Mektebetü Vehbe, 2. Basım, 1987.
- Ediskun, Haydar. *Türk Dilbilgisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 6. Basım, 1999.
- el-Ensârî, Ebü Muhammed Cemâlüddîn Abdullah b. Hişâm. *Muğni'l-lebib*. thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamîd. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1991.
- el-Esterâbâdî, Radıyyüddîn Muhammed b. el-Hasen. *Şerhu'r-Radi li Kâfiyeti İbni'l-Hâcib*. 2 Cilt. thk. Yahya Beşir Mısrî. Riyad: el-İdâretü'l-Âmme li's-Sekâfeti ve'n-Neşr bi'l-Câmia, 1997.
- el-Ezherî, Muhammed b. Ahmed. *Tehzîbu'l-lüga*. thk. İbrahim el-Ebyârî. Kahire: Dâru'l-Kâtîbi'l-Arabî, 1967.
- el-Ferâhidî, Halil b. Ahmed. *Kitâbu'l-ayn*. thk. Abdulhamid el-Hendavî. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.
- el-Ferrâ, Yahya b. Ziyâd. *Meâni'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Yusuf Necâti-Muhammed Ali en-Neccâr. Kâhire: Matbaatu Dâri'l-Kütübi'l-Mısıriyye, 1955.
- el-Galâyînî, Mustafa. *Câmi'u'd-dürüsi'l-'Arabiyye*. Beyrut: Menşûrâtu'l-Mektebeti'l-Asriyye, 1994.
- Gencan, Tahir Nejla, *Dilbilgisi*. Ankara: Tek Ağaç Eylül Yayıncılık, 1. Basım, 2007.
- el-Hâşimî, Ahmed. *Cevâhiru'l-belâga*. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, ts.
- İbn Fâris, Ebü'l-Hüseyn Ahmed. *es-Sâhibî fi fikki'l-luga*. nşr. Ahmed Hasan Besec. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997.
- İbn Manzûr, Ali b. Ahmed el-Ensârî. *Lisânu'l-Arab*. thk. Komisyon. Beyrut: Dâru'l-Mearif, ts.
- İbn Usfûr, *el-Usûl fi'n-nahv*. thk. Muhammed Osman. Kahire: Mektebetü's-Sekâfe ed-Dîniyye, 2009.
- Mehmed Efendî, Vankulu. *es-Sâhibî fi fikki'l-luga*. haz. Mustafa Koç-Eyyüp Tanrıverdi. 2 Cilt. İstanbul: Pasifik Ofset, 2015.

- Nâzırulceş, Muhibbuddin. *Şerhu't-Teshîl li'bni Mâlik*. thk. Muhammed el-Îzâzî. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2018.
- Sıbeveyhi, Amr b. Osmân b. Kanber el-Hârisî. *el-Kitâb*. thk. Abdusselam Muhammed Harun. Kahire: Mektebetü Hancı, 1988.
- es-Sâmerrâî, Fâdıl Sâlih. *Meâni'n-nahv*. Amman: Dâru'l-Fıkr li't-Tıbâa ve'n-Neşr ve't-Tevzi, 2000.
- es-Süheyli, Ebu'l-Kâsım Abdurahmân b. Abdillâh. *Emâli's-Süheyli*. thk. Muhammed İbrahim el-Bennâ. Kahire: Matbaatu's-Saâde, ts.
- Şahin, Hatice. "Evet ve Hayır Kelimeleri Üzerine", *Türk Dili*, 593 (2001) 528-535.
- ez-Zebîdî, Muhammed Murtaza el-Hüseynî. *Tâcu'l-arûs*. thk. Mustafa Hicâzî. Kuveyt: Müessesetü'l-Kuveyt li't-Takaddüm el-İlmî, 2001.
- ez-Zemaşerî, Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *el-Keşşâf 'an hakâ'iki ğavâmidî't-tenzil ve 'uyûni'l-ekâvil fî vucûhi't-te'vil*. trc. Komisyon. İstanbul: Mega Basım, 2017.